

ZAJÍMAVÁ NESPISOVNOST

Datum konání: 25. 10. 2019

Místo konání: učebna D51, Arna Nováka 1, Brno

Název přednášky: Labyrintem českých nářečí

Přednášející: Ph.Dr. Martina Ireinová, Ph.D.; PhDr. Hana Konečná

Počet účastníků: cirka 20

Zpracovali: Stukalo Oleksandr, Trnovec Ondřej

Doktorky Martina Ireinová a Hana Konečná, jejichž přednášku jsme navštívili, už poměrně dlouho pracují v dialektologickém oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR a jsou spoluautorkami Českého jazykového atlasu, Slovníku nářečí českého jazyka a Slovníku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku. Obě se věnují popularizaci vědy a na MU v rámci této přednášky představily jednu z čerstvých vědecko-populárních publikací o nářečích – Život ve slovech, slova v životě, jež vyšla v roce 2018 v pražském nakladatelství Lidové noviny.

Hned na začátku zaznělo hodně zajímavých informací o projektu Archiv lidového jazyka, který začal již v roce 1952 a jehož cílem je zachytit mizející slova z lidové mluvy a českých nářečí. Projekt se stále rozrůstá, přidávají se k němu excerpta z regionálních slovníků, údaje z diplomových a dizertačních prací, výsledky výzkumů atd. Přednášející ukázaly, jak vypadá slovníkový dotazník a lexikální anketa.

Dalším tématem se stal Český jazykový atlas (ČJA), jenž vycházel v 5 dílech od roku 1992 do roku 2011. Díl č. 6 je věnován dodatkům. Atlas má 1558 map, 1578 komentářů a 2 CD. Dnes už je dostupný v digitální podobě s možností textového vyhledávání. Výzkum pro ČJA se konal podle jednotného dotazníku z roku 1965, bylo dotázáno 5400 informátorů ze 420 vesnic a 75 měst (Zejména 5. díl zahrnuje také výzkum městské mluvy.).

Poté se téma přednášky postupně změnilo na již zmíněnou publikaci o nářečích. Podle slov přednášejících, i když ustupují dnes tradiční nářečí před spisovným jazykem, je stále poznat, kdo odkud pochází: Čechy, Morava a Slezsko mají vlastní lexikální jednotky pro řadu věcí (dlouho/pozdě/neskoro, okurek/okurka, chudý/hubený, kostka/čtvereček (čokolády) apod.). Nářečnost ale není pouze lexikální záležitostí: artikulace jednotlivých hlásek také může prozradit původ mluvčího.

Klíčovým tématem dalšího bloku přednášky byla otázka, proč jednotlivá slova zanikají, neboť právě taková slova se zčásti stala tématem prezentované knihy. Nejočividnějším

důvodem je zánik reálií, na něž slova odkazují. Velmi zřídka uslyšíme slova jako *světadlo*, *posvět*, *špán* či *štípa*, kterými se dřív označovala louč, protože s touto reálií se dnes setkáváme obvykle jen v pohádkách. Stejně tak málokdo odpoví, co je *hambálek*, *žerdka* nebo *tyčka* (a je to vodorovný trám spojující krokve střechy). Co se týká lidských profesí, tam je situace stejná. Vzhledem k tomu, že nejsou už uliční živnostníci, nejsou ani slova typu *hubkař*, *kolomazník* nebo *hadrář*, což jsou označení pro lidi prodávající hubky pro dýmky, dehet anebo hadry.

Další část přednášky se věnovala zanikání názvů majících povahu termínů. Důvody pro zanikání těchto slov jsou globalizace, lepší vzdělání či skutečnost, že trávíme méně času v přírodě než naši předci. Pro slunéčko sedmitečné je doložených cca 80 nářečních pojmenování, mezi něž patří např. *beruška*, *pámbíčková kravička*, *berunka* či *beránek boží*. Dalším zajímavým příkladem, pro který neexistuje ve spisovném jazyce jednoslovné pojmenování, jsou plody lopuchu, které nářečí označují *chlupáče*, *nouze* nebo *zloděje*.

Následně se hovořilo o zanikání slov s mizející potřebou určité objekty nebo jevy pojmenovat. Jsou zachyceny desítky označení pro různé úrovně intenzity deště, ale dnes se běžně používá pouze hrstka z nich.

Jak už je asi v lidské nátuře, tak máme často mnohem víc výrazů označujících negativní skutečnosti. Máme tedy přibližně 250 výrazů pro označení lakomce a spoustu frazémů. Podobně existuje asi 50 výrazů pro pijana, např. *močihuba*. Dále je cca 230 označení pro všemožné darebáky a několik z nich je odvozených od vlastních jmen známých zločinců z historie – *grázl* (Jan Jiří Grasel), *chuligán* (rodina Hooliganů) či *lecián* (Martin Lecián).

Na písni Trakač od skupiny Čechomorů bylo ukázáno, jak se nářeční slova mohou zachovat díky hudbě, a to konkrétně *brabancový* olej, který může označovat jak olivový, tak taky smíchaný olivový s makovým olejem (z Brabantska) či *brablencový* olej, který se připravoval z mravenců a sloužil k mazání kolen. Dalším typem oleje je *kostkový*, který se lisoval z *kostek* (pecek) a používal se k přípravě velikonočního pečiva. Na Moravě se kotník může označovat taky jako *kostka* a kotníkovým botám se tedy říká *kostkové*.

V následné diskusi účastníci zmínili svoje zkušenosti s nářečními a rozdíly mezi nimi.

Zajímavost, poutavost a přínosnost přednášky jsou neoddiskutovatelné, jsme velmi rádi, že si na nás expertky z dialektologického oddělení udělaly čas a informovaly nás o své činnosti a nové publikaci zábavnou formou.

